

Kinh Châu vang mãi điệu đàn

QUỐC TOÀN

Ca trù là một loại hình nghệ thuật truyền thống độc đáo có từ lâu đời, mang ý nghĩa đặc biệt trong kho tàng âm nhạc Việt Nam. Ca trù gắn liền với lễ hội, phong tục, tín ngưỡng, văn chương, âm nhạc, tư tưởng và triết lý sống của người Việt.

Hát ca trù có 5 không gian trình diễn chính: hát cửa đình (hát thờ), hát cửa quyền (hát cung đình hay hát chúc hỷ), hát tại gia (hát nhà tơ), hát thi và hát ca quán (hát chơi). Mỗi không gian có một lối hát và cách thức trình diễn riêng. Dẫu được bắt nguồn từ dân ca, dân nhạc cùng với một số trò diễn và múa dân gian, nhưng trải qua quá trình phát triển với bao thăng trầm, cho tới nay, ca trù đã đạt đến trình độ thẩm mỹ cao và mang tính bác học sâu sắc. Là một trong số ít những địa phương trong cả nước còn bảo tồn được nghệ thuật ca trù, ở Quảng Bình, ca trù là di sản văn hóa đáng trân quý, tự hào của các làng quê ở phía bắc sông Gianh. Dù trải qua thời gian với bao biến động, chịu ảnh hưởng giao lưu, hòa nhập nhiều yếu tố văn hóa của hai miền Bắc - Nam, tuy nhiên ca trù nơi đây vẫn được bảo lưu, gìn giữ với những nét đặc thù độc đáo của địa phương. Theo nhận định của một số chuyên gia, nhà nghiên cứu văn hóa, có lẽ ca trù đã

có mặt tại Quảng Bình từ khoảng thế kỷ XVII, XVIII cùng với dòng người di cư từ phía bắc vào khai khẩn đất hoang, lập nghiệp ở nơi đây. Từ vùng hạ lưu phía bắc sông Gianh ngược lên miền sơn cước, có nhiều làng quê còn lưu giữ được dấu ấn của loại hình nghệ thuật đặc sắc này cho tới tận bây giờ. Ở đây, nhiều câu lạc bộ ca trù đã được thành lập, tạo điều kiện cho các nghệ nhân sưu tầm, tập luyện và truyền dạy những làn điệu ca trù cho lớp trẻ, góp phần giữ gìn, bảo tồn và phát huy hiệu quả những giá trị văn hóa truyền thống độc đáo của nghệ thuật ca trù.

Hiện nay, toàn tỉnh có 9 câu lạc bộ với hơn 100 nghệ nhân, ca nương, kếp đàn, trống châu thuộc địa bàn các huyện Quảng Trạch, Tuyên Hóa, Minh Hóa, thị xã Ba Đồn và Trung tâm Văn hóa và Điện ảnh tỉnh Quảng Bình. Các câu lạc bộ đều hoạt động khá đều tay, phát huy tốt chức năng của mình; trong đó có Câu lạc bộ ca trù Phong Châu thuộc xã Châu Hóa, huyện Tuyên Hóa. Tên gọi Phong Châu được hình thành từ sự kết hợp tên gọi hai làng gần nhau của xã Châu Hóa là Kinh Châu và Uyên Phong - nơi trải qua nhiều thế hệ vẫn bảo tồn, gìn giữ được những làn điệu ca trù của vùng bắc sông Gianh.

Trên đất Kinh Châu, từ năm 1917, cụ Đặng Khuôn và em gái là bà Đặng Thị Thuộc đã tự đóng cây đàn đáy, rồi anh đàn em hát và chỉ một thời gian sau đã có tiếng tăm một vùng, được nhiều nơi đến mời đi hát. Tiếp bước đàn anh, cụ Nguyễn Đình Bồng, một bậc tài danh thơ hay chữ tốt ở làng lại tiếp tục tập luyện đàn hát ca trù và đã đào tạo ra một đội ngũ đào kếp. Kếp đàn, ngoài cụ Bồng còn có cụ Nguyễn Khôi, Nguyễn Dục. Về ca nương có bà Nguyễn Thị Lộc, Hoàng Thị Tuế, Nguyễn Thị Tuyết, Nguyễn Thị Hội. Đây là những thế hệ đầu tiên mà cụ Bồng truyền dạy, và cứ thế, tiếng hát, tiếng đàn đáy, tiếng trống châu vang mãi ở đất Kinh Châu truyền qua nhiều thế hệ...

Ca trù ở miền Trung nói chung và ca trù Kinh Châu nói riêng có những nét khác biệt với ca trù của đất Bắc. Trước hết là ngân điệu dài, rõ lời, phân câu xiết tụt. Làn điệu gồm nhiều "cách điệu", hát Bắc, hát Nam, hát phú, hát lẩy, hát múa, hát dâng hương, dâng rượu, ca sa mạc... Đàn ca trù theo cung bậc nhạc cổ: Ngũ cung, bát âm. Ngũ cung là cung, thương, giốc, chủy, vũ. Bát âm là bản, thổ, cách, mộc, thạch, kim, ty, trúc. Âm thanh của đàn vừa bay bổng, thánh thót, rộn rã, lúc nhạt, lúc khoan thai. Thanh trầm réo rắt, nỉ non, sâu lắng làm

xao động lòng người. Đi đôi với tiếng hát điệu đàn lại có tiếng phách gõ nhịp. Cả ba lúc nào cũng đồng thanh, hòa nhịp với nhau gọi là “tam thanh đồng nhất”. Ca trù Quảng Bình bao giờ cũng có điểm trống chầu theo nguyên tắc “xuyên tâm lạc nhận”. Lời của những bài hát xưa chủ yếu là văn chương thơ phú, giàu điển tích, điển cố hòa quyện với cung bậc phong phú, kỹ năng diễn xướng tài tình, và sự kết hợp hoàn chỉnh mang tính bác học cao.

Qua thời gian, ca trù Kinh Châu đã thể hiện sức sống bền vững và được đông đảo người dân ưa thích, kể cả trong bối cảnh đương đại vốn chịu nhiều tác động của thời kỳ hội nhập và ảnh hưởng của âm nhạc hiện đại đang dần làm mai một âm nhạc truyền thống. Để có thành quả như vậy, có một phần quan trọng nhờ vào những đóng góp từ công sức, tâm huyết của các nghệ nhân và các thế hệ con em vùng đất Kinh Châu vốn yêu mến nghệ thuật ca trù. Đó là những người như nghệ nhân Nguyễn Đình Bông, vừa là soạn giả, vừa là kếp đàn hay, là người tâm huyết trong việc truyền dạy và gây dựng phong trào hoạt động. Nghệ nhân dân gian Đặng Thị Phong tuổi đã ngoài 80 nhưng rất tích cực truyền dạy cho con cháu; rồi cố nghệ nhân Nguyễn Thanh Đàm, các nghệ nhân Trần Văn Duế, Đặng Thị Thi, Nguyễn Xuân Hòa... với tâm huyết cả đời phục hồi, gìn giữ, truyền dạy ca trù.

Đặc biệt, nói đến công tác bảo tồn, gìn giữ và phát huy giá trị nghệ thuật ca trù ở Kinh Châu thì phải nhắc đến công lao của gia đình cố nhà giáo Đặng Phàn. Thuở sinh thời, cụ Đặng Phàn là một nhà giáo đáng kính, Hiệu trưởng đầu tiên của Trường cấp ba Tuyên Hóa. Cụ cũng đồng thời là soạn giả, người sưu tầm, khảo cứu, lưu giữ nhiều tư liệu quý giá về ca trù Kinh Châu và cũng là một người đánh trống chầu tài hoa. Cụ bà - nghệ nhân Nguyễn Thị Hưng là ca nương có tiếng. Thừa hưởng truyền thống gia đình, các con của hai cụ - ông Đặng Xuân Huệ và ông Đặng Thái Sơn đã tiếp nối mạch nguồn văn hóa với bao tâm huyết dành cho nghệ thuật ca trù. Mặc dù không theo nghiệp ca trù, là những doanh nhân thành đạt, hai ông luôn quan tâm đến việc bảo tồn, gìn giữ và phát huy giá trị vốn văn hóa quý báu của quê hương. Họ vừa hỗ trợ tài chính cho hoạt động của Câu lạc bộ ca trù Phong Châu, vừa đứng ra kêu gọi và lập quỹ bảo tồn loại hình nghệ thuật độc đáo này. Ông Đặng Thái Sơn cũng đã và đang tích cực thu thập, biên tập, nghiên cứu với mong muốn có được một hệ thống tài liệu cụ thể về nguồn gốc, quá trình phát triển cũng như các làn điệu của ca trù Kinh Châu để trao truyền lại cho các thế hệ sau. Con trai ông - em Đặng Tuấn Anh, cũng là một doanh nhân thành đạt dù tuổi còn rất trẻ, bằng tình yêu sâu sắc và sự đam mê với ca trù

đã bỏ công ngoài công việc chuyên môn để theo học đàn đây, cùng với các thế hệ trẻ vùng đất Kinh Châu viết tiếp câu chuyện bảo tồn, gìn giữ và phát huy giá trị nghệ thuật ca trù...

Những năm qua, hoạt động của Câu lạc bộ ca trù Phong Châu nói riêng và các câu lạc bộ ca trù trên địa bàn tỉnh Quảng Bình nói chung đã đem lại hiệu quả tích cực trong việc bảo tồn, gìn giữ và trao truyền bộ môn nghệ thuật truyền thống độc đáo này. Việc duy trì thường xuyên các buổi biểu diễn ca trù tại các câu lạc bộ và từng bước nâng cao chất lượng nghệ thuật của các buổi biểu diễn đã góp phần duy trì sức sống mãnh liệt của ca trù ở các làng quê phía bắc sông Gianh. Nhờ thế, ca trù được biết đến nhiều hơn trong những dịp lễ trọng của cộng đồng, trong các hội diễn văn nghệ của địa phương, các liên hoan ca trù... Điều đáng mừng nhất là di sản quý giá này đang từng ngày được tiếp nối, trao truyền cho các thế hệ sau. Mong rằng, trong thời gian tới, công tác bảo tồn, gìn giữ và phát huy giá trị nghệ thuật ca trù sẽ tiếp tục nhận được sự quan tâm hỗ trợ về mọi mặt từ cấp ủy, chính quyền các cấp, các mạnh thường quân và sự hưởng ứng, tham gia của đông đảo quần chúng nhân dân đặc biệt là thế hệ trẻ, để dù thời gian cứ trôi, tiếng phách, điệu đàn vẫn còn vang mãi trên đất Kinh Châu... ■

Q.T